

Irak Türkmen Eğitiminin Kronolojisi

Irak toprakları üzerinde bin yılı bulan mazileri içinde millî kimliklerini korumayı başarmış Türkmenler bu ülkede Telâfer'den Mendili'ye uzanan bir hat üzerinde yerleşmiş, kendi kültürlerini bu topraklara kalıcı bir şekilde işleyerek buraları vatan tutmuşlardır. Türkmenler gerek Selçuklu gerek Beylikler ve gerek Osmanlı çağlarında Kerkük ve diğer Türkmen bölgelerinde pek çok ilim irfan yuvası mektep, medrese, tekke ve zaviye kurarak eğitimi kalıcı müesseseler yoluyla toplum hayatına kazandırmış ve yeni nesillerin yetişmesini, bu yolla da millet varlıklarının devamını temin etmişlerdir. Bu eğitim kurumlarında her ne kadar şer'î ilimler Arapçayla okutulmuşsa da Türkçe de eğitimde esas alınan bir başka dildir. Bir başka deyişle Türkmenler, ana dilleriyle eğitim faaliyetlerini yürütürken hem çağın ihtiyacı olan ilimleri tahsil etmiş hem de millî varlıklarını ana dilleri vasıtasıyla korumuşlardır.

Yukarıda anılan dönemlerde yalnızca Kerkük'te 26 mektep ve medresenin açılmış olduğunu görüyoruz(Nakip 2007: 267-269)¹. Bu durum Türkmenlerin eğitime ne derece önem verdiklerinin bir göstergesidir. Öte yandan, Türkçenin bu dönemde başlıca eğitim dillerinden biri olduğu da Kerkük'teki bir Yahudi ve bir Keldani² mektebinin eğitim dilinin dahi Türkçe olmasından bellidir(Nakip 2007: 269-270). Bu itibarla, Türkçe Türkmenler için çok uzun zamandan beri eğitim alanında kullanılagelen bir dil olmuştur.

Türkmenlerin eğitimde Türkçeyi kullanmaları Osmanlı'nın Irak'tan çekilmesinden sonra bir müddet daha devam etmiştir. Ancak Irak topraklarının Osmanlı şemsiyesinin dışına çıkması ve önce İngiliz mandasına, sonra da Irak Krallığı'nın hakimiyetine bırakılması Türkmenlerin vatandaşlık hukuku açısından önemli kayıplara uğramalarına yol açmıştır. Zira, Osmanlı asırlarında diğer Müslüman topluluklarla bir arada, aynı statüde yaşayan ve klâsik Os-

manlı sisteminde "İslâm milleti"nin bir parçası olan Türkmenler Irak'taki siyasî değişim sonucunda bir anda kendilerini Irak vatandaşları olarak bulmuşlardır. O dönemde, Türkmenlerin içinde bulunduğu şartları ağırlaştırılan bir husus da ne Lozan Muahedemesinde ne de Ankara Anlaşmasında kendilerinin hukukunu derceden, düzenleyen veya koruyan herhangi bir maddenin bulunmayışıdır. Bu durum tabiatıyla, o dönemde Türkmenlerin eğitim alanında hangi dili kullanacakları meselesini de belirsizliğe sevk etmiştir. Bununla birlikte, 21 Mart 1925'te hazırlanan ilk Irak Anayasası'nda Türkmenler, Kürtler ve Araplarla beraber, Irak'ın üç kurucu etnik unsurundan biri olarak kabul edilmiş(Özkan 2007: 72); aynı anayasada, Türkmenlere kendi dilleriyle eğitim alma hakkı da tanınmıştır(Hürmüzlü 2003: 27). Fakat, Türkmenlerin bu kazanımları fazla devam etmemiş; kısa bir zaman sonra Türkçe yavaş yavaş eğitim uygulamalarından silinmiştir. Irak'ın kuruluşundaki tarihî süreç dikkate alındığında Türkmenlerin uğradıkları bu mağduriyet daha iyi anlaşılabilir. Nitekim, zamanın süper gücü olan İngilizlerce, Irak'ın bir millî(!) devlet olarak ihdas edilmesi ve Şerif Hüseyin'le oğullarının Osmanlı'dan kopuş sürecinde bir taraftan İngilizlerle iş birliği yapıp bir taraftan Arap kavmiyetçiliğini öne çıkarmaları Türkmenlerin nasıl bir komplonun içine düştüklerini belirgin bir şekilde ortaya koyar. Biz, yazımızda bu tarihî süreci tahlil etmeyip Irak Türkmenlerinin Irak vatandaşlarına dönüştükten sonra Türkçe eğitim alma hakkını ne ölçüde kullanabildiklerini ve bu uğurda ne gibi sıkıntılarla karşı karşıya geldiklerini bazı tarihî ve hukukî belgelere dayanarak siz değerli okuyucularımızın dikkatlerine sunacağız.

Irak Türkmenlerinin ana diliyle eğitim alma haklarının hukukî belgeleri ve dayanakları:

Yazımızın bu bölümünde Irak Türkmenlerine Irak makamlarınca zaman zaman vaat edilen veya verilen Türkçeyle eğitim alma hakkının tarihî belgeleriyle Irak Türkmenlerinin gerek Irak gerek Türkiye Cumhuriyeti makamları nezdinde giriştikleri hak arama teşebbüslerine yer verilmiştir:

1922'de, yeni bir anayasanın yapılmasına

1. Ayrıca bkz. http://www.nizamettin.net/tr/arapca_makale-arastirma/isl_bil_gelism_medr_ve_alim_katki.htm (Erişim tarihi: 5 Mayıs 2012).

2. Kerkük'te bir Hristiyan Türk topluluğu olup bunların İncilleri ve duaları da Türkçedir.

ilişkin süreçte, Irak'la İngiltere arasında varılan anlaşmanın üçüncü maddesinde, ana dili Arapça olmayan diğer kavmiyetler gibi, Türkmenlerin de nüfusça fazla oldukları bölgelerde, ilköğretim kademesinde eğitim ve öğretimi Türkçeyle gerçekleştirmelerine izin verileceği kaydedilmiştir (Hürmüzlü 2003: 20; Saatçi 2003: 198).

Kral 1. Faysal da tahta çıktığı gün halka hitap ederken vatandaşlar arasında hiçbir şekilde ayırım yapılmayacağı konusunda taahhütte bulunmuş; bu taahhüdünü 11 Haziran 1935 tarihindeki konuşmasında da tekrarlayarak yerli dillerle eğitim ve öğretimin gerçekleştirilmesi haklarının arkasında olduğunu duyurmuştur (Hürmüzlü 2003: 20-21).

21 Mart 1925'te hazırlanan ilk Irak Anayasası'nın 16. maddesinde de nüfusunun çoğunun Türk olduğu bölgelerde ana dili Arapça olmayan toplulukların, bu arada Türkmenlerin, okullarda kendi ana dilleriyle eğitim öğretim işlerini yürüteceği hükme bağlanmıştır (Akbudak 1965: 13).³

1 Haziran 1931'de yayımlanan 74 sayılı Mahallî Diller Kanunu'nda da Türkmenlerin nüfusça çoğunlukta oldukları yerleşim yerlerindeki okullarda Türkçeyle eğitim almaları hukukî güvenceye kavuşturulmuştur (Hürmüzlü 2003: 23).

30 Mart 1932 tarihinde Başbakan Nuri Sait'in imzasıyla Irak Hükûmeti adına yayımlanan taahhütnamede Türkmenlerin ana dilleriyle eğitim verebilecekleri okulları açabilecekleri bildirilmiştir (Bekir 2009: 62).

Irak'ın Milletler Cemiyetine üye olmasının hemen ardından, 30 Mayıs 1932 tarihinde yayımlanan bildirinin 8. maddesinde ana dili, resmî dil Arapçadan farklı olan toplulukların çocuklarına Irak eğitim sistemi içinde ana diline eğitim alma hakkı tanınmıştır (Saatçi 2003: 202).

29 Mart 1946 yılında Irak'la Türkiye arasında imzalanan dostluk ve iş birliği anlaşmasına bağlı olarak 3 numaralı protokolün 3. maddesinde Irak'taki ticaret okullarında Türkçe,⁴ Türkiye'deki ticaret okullarında da Arapça okutulacağı hususunda iki ülke arasında anlaşmaya varılmıştır (Şimşir 2004: 118).

28-30 Ağustos 1960 tarihleri arasında da Türkmen Öğretmenler Sendikasının birinci kongresinde, ilkokullarda Türkçeyle eğitime geçilmesi (1937'de kesintiye uğramıştı.) ve hizmet içi kurslarıyla öğretmenlerin bu uygulamaya hazırlanması kararı

3. Ayrıca bkz. Hürmüzlü, Habib, Irak'ın Hukukî Yapısında Türkmenlerin Yeri, Irak Dosyası (Ali Ahmetoğlu, Hayrullah Cengiz, Yahya Başkan (der.), TATAV, İstanbul. s.168.

4. Yazar ticaret okullarının hangi kademe olduğundan söz etmemiştir.

alınmıştır (Hürmüzlü 2003: 66-67). Bu talepler o günkü Irak hükûmetine iletilmişse de bir sonuç alınamamıştır. Kongrenin açılışında o zamanki Irak Eğitim Bakanı da hazır bulunmuştur (Hürmüzlü 2003: 66).

2 Eylül 1960 tarihinde Türkiye'deki İhtilâl Hükûmetinin Başbakan Yardımcısı konumundaki Alparslan Türkeş Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığına bir yazı göndererek Irak makamları nezdinde, Irak Türklerine Türkçe eğitim alma hakkıyla ilgili teşebbüste bulunulması konusunda Bakanlığın görüşünü sordu. Bakanlık bu mesele için daha müsait bir zamana bırakılması hususunda görüş beyan etti (Şimşir 2004: 137).

8 Mart 1963'te Ata Terzibaşı başkanlığındaki bir Türkmen heyeti Irak Cumhurbaşkanı Abdüsselâm Arif'le görüşerek kendisine Türkmenlerin çeşitli taleplerini iletti. Bu talep listesinin ilk maddesi Türkçe eğitimle ilgilidir (Şimşir 2004: 143).

13 Haziran 1963'te Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığının Bağdat Büyükelçiliğine gönderdiği bir talimatnamede, Irak'ın Ankara Büyükelçisinin, Kürtlere adem-i merkeziyet (özerklik) verileceğini ve kendilerine Kürtçe eğitim alma hakkı tanınacağını belirtmiş olduğu; bir gazetecinin sorusu üzerine, Türkmenlere de Kürtlere tanınan bu gibi hakların verilmesi için Irak Hükûmetince bir çalışmanın başlatılmış olduğunu duyurmuştur (Şimşir 2004: 144).

27 Haziran 1963 tarihinde, TC'nin Bağdat Büyükelçisi Irak Dış İşleri Bakanıyla görüşerek kendisine, daha önce Ankara'daki Irak Büyükelçisinin, Irak Kürtlere verilecek özerkliğin bir benzerinin Türkmenlere de verilebilmesi için Hükûmetlerince bir çalışma başlatıldığı sözünü hatırlatmış; Türk Hükûmetinin, bu hususun takipçisi olduğunu bildirmiştir (Şimşir 2004: 147).

8 Temmuz 1963'te İstanbul'daki Irak Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği'nin Başkanı Necmettin Esin Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığına başvurarak Irak Türkmenleriyle ilgili bazı taleplerde bulundu. Bunlardan biri de Batı Trakya'da olduğu gibi Kerkük'te de bir Türk lisesi açılması talebidir (Şimşir 2004: 149).

8 Nisan 1964 tarihinde Irak Türkmenleri Cumhurbaşkanı Abdüsselâm Arif'e bir muhtıra sunarak bazı taleplerde bulunmuşlar, bu taleplerden biri de Kürtlere tanınacak adem-i merkeziyet hakkının Türkmenlere de tanınmasıdır (Şimşir 2004: 153-154).⁵

8 Eylül 1964 tarihinde Türkiye'nin Bağdat Büyükelçiliğinden Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri

5. Türkmenlerin talep ettiği adem-i merkeziyet hakkı Türkçe eğitim almayı da kapsamaktadır.

Önder SAATÇI

kerkuklu7@hotmail.com

Bakanlığına gönderilen bir yazıda, Irak makamlarınca Türkmen Kardeşlik Ocağına Bağdat'ta, ilkokul seviyesinde bir Türk okulu açtırılacağı ve zamanla bu okula orta ve lise kısımlarının eklenmesinin düşünüldüğü bilgisi ulaştırılmıştır (Şimşir 2004: 159-160).

24 Ocak 1970 tarihinde Devrim Komuta Konseyi tarafından yayımlanan 89 sayılı kanun hükümündeki kararnameyle Irak Türklerine içinde, ilköğretim kademesinde Türkçeyle eğitim alma da bulunan bazı kültür hakları tanınmıştır (Saatçi 2003: 236-237; Hürmüzlü 2003: 75-76).

8 Temmuz 2004 tarihinde yayımlanan Irak Geçiş Dönemi Yönetimi Kanunu'nun 9. maddesinde de Türkmenlerin kamuya ait okullarda, eğitimcilik esaslarına uygun olarak ana dilleriyle eğitim ve öğretim faaliyetlerini gerçekleştirebilecekleri kayda geçirilmiştir (Bekir 2009: 61).

2006'da yürürlüğe giren yeni Irak Anayasası'nın 4. maddesinin 1. bendinde de bütün Irak vatandaşlarına kamuya ait eğitim kurumlarında, eğitim kurallarına uygun olarak ana dillerini öğretme ve öğrenme hakkı tanınmış (Bekir 2009: 61)⁶, 122. maddesindeki "Bu anayasa Türkmenler, Keldaniler, Süryaniler ve diğer topluluklar gibi çeşitli milliyetlerin idarî, siyasî, kültürel ve eğitimle ilgili haklarını güvence altına alır. Bu hususlar kanunla düzenlenir." ifadesiyle de Türkmenlerin kendi dillerinde eğitim alma hakları bir kez daha tescil edilmiştir.

SONUÇ:

Görüldüğü üzere, Irak Türkmenleri çeşitli dönemlerde ana dilleriyle eğitim alma imkânlarını kâğıt üzerinde elde etseler de bu haklar kısa zamanda yozlaştırılıp anlamını yitirmiştir. Bu kayıpların arkasında Irak'taki siyasî ve ideolojik çalkantıların rolü olduğu gibi dünya siyasetindeki gelişmelerin de rolü vardır. Hatta, Türkiye-İrak ilişkilerinin son bir asırdaki seyri de Türkmenlerin Türkçeyle eğitim alma haklarının şekillenmesinde etkili olmuştur. Bununla birlikte Türkmenler, ana dilleriyle eğitim almayı millî kimliklerinin korunmasında önemli bir vasıta olarak gördüklerinden bu meseleyi her dönemde gündemde tutmuş ve 2006 anayasasında olduğu gibi şartların müsait olduğu her an kendi haklarına sahip çıkmışlardır.

KAYNAKLAR:

AKBUDAK, Murat, Irak Türklüğünü Eritme Politikası, Ötüken, Temmuz 1965, Sayı 19, s. 13.

BEKİR, İsmet Abdulmecid, Hakkî't-Türkman fi'l-İrak

6. Ayrıca bkz. <http://www.kerkukvakfi.com/makal-ler.asp?id=1115> (Erişim tarihi: 5 Nisan 2012).

fi't-Ta'lim bi-Lugati'l-Um (Fi-Dav'i'l-Mevasike'd-Duveliyeye ve'd-Desatir ve'l-Kavanine'l-İrakiyye), Kardeşlik (İstanbul), Ocak-Mart 2009 Sayı: 41., s. 61-63.

HÜRMÜZLÜ, Erşat, Et'Türkman ve'l-Vatani'l-İraki, Kerkük Vakfı Yayınları, İstanbul 2003.

NAKİP, Mahir, Kerkük'ün Kimliği, Bilgi Yayınları, Ankara 2007.

ÖZKAN, Nevzat, Türk Dilinin Yurtları, Akçağ Yayınları (2. baskı), Ankara 2007.

SAATÇI, Suphi, Tarihten Günümüze Irak Türkmenleri, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2003.

ŞİMŞİR, Bilâl, Türk-İrak İlişkilerinde Türkmenler, Bilgi Yayınları, Ankara 2004.